

СЕКЦІЯ 2 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК [801.8:355.01+004.946]:81'42
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2024-2-4>

НАРАТИВИ ВІЙНИ: ІМЕРСИВНІ ТЕХНІКИ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ТА КІНОТЕКСТАХ

Бєлєхова Лариса Іванівна
доктор філологічних наук, професор
кафедри англійської філології та світової літератури
імені професора Олега Мішукова,
Херсонський державний університет,
E-mail: lorabelehova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1743-1865>

Цапів Алла Олексіївна,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри англійської філології та світової літератури
імені професора Олега Мішукова
Херсонський державний університет
atsapiv@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-5172-213X

Наукову розвідку присвячено дослідженню наративів війни, реалізованих у кінотекстах різних жанрів. Матеріалом дослідження слугували наративи, створені у період з 2020 по 2022 рр. як рефлексія на тривалу війну росії проти України. Унікальність таких наративів полягає в тому, що їх автор, читач/глядач і події, які розгортаються, існують у єдиному часовому просторі. Історії людей, що знаходяться у країні, в якій триває війна, є історіями реального життя в окупації, на територіях, де тривають воєнні дії, а люди живуть у стані війни кожен день. Особлива імерсивність створюється завдяки тому, що читачі/глядачі таких наративів мають однаковий досвід життя у країні, яка веде визвольну боротьбу проти загарбника. Наративи війни постають історіями про життя під час війни, життя в окупації, життя під обстрілами і загрозою життю, яке рухається паралельно із життям повсякденним, сімейними переживаннями і справжніми почуттями. Унікальність наративних технік створюється завдяки когнітивно-наративним операціям, які забезпечують нерозривність історії, фокалізації, нарації, реального досвіду автора і глядача та часового континууму, що огортає художній і реальний світи. У такий спосіб створюється часово-просторовий імерсивний бленд реального і фікційного, об'єктивного і чуттєвого, переосмисленого і пережитого. У роботі запропоновано власну типологію наративів війни: наративні хроніки війни, художні кінонаративи війни та імерсивні наративи війни. Однією з унікальних властивостей таких наративів є паралельне розгортання історії війни, що відбивається в країні, та історії звичайних людей, які живуть в окупації, під обстрілами, в небезпеці, проте намагаються зберегти гідність, моральні цінності і значущість справжніх почуттів. Наративи війни, створені виключно свідками військових подій в Україні, мають у своєму підґрунті реальні або переосмислені історії життя та зберігають правдивість та об'єктивність відображення російсько-української війни.

Ключові слова: наративи війни, наративні техніки, імерсія, наративні хроніки війни, художні кінонаративи війни, імерсивні наративи війни.

NARRATIVES OF WAR: IMMERSIVE TECHNIQUES IN LITERARY AND CINEMATIC TEXTS

Bieliekhova Larysa Ivanivna,
Doctor of Philological Science, Professor,
Professor at the Department of English Philology and World Literature
named after Professor Oleg Mishukov
Kherson State University
lorabelehova@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1743-1865

Tsapiv Alla Oleksiivna,
Doctor of Philological Science, Associate Professor,
Professor at the Department of English Philology and World Literature
named after Professor Oleg Mishukov
Kherson State University
alystsapiv@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5172-213X

This research focuses on the study of narratives of war, as depicted in cinematic texts of various genres. The research material comprises narratives created between 2020 and 2022 which reflect the ongoing Russian war against Ukraine. The uniqueness of these narratives lies in the fact that the author, the reader/viewer, and the unfolding events exist within a unified temporal space. The stories of people in a country at war are real-life accounts of occupation, of living in conflict zones, where individuals face war daily.

A distinctive immersive experience is generated because readers/viewers share the same experience of living in a country engaged in a liberation struggle against an aggressor. Thus narratives of war become stories about life during war, life under occupation, life under shelling and threat, which unfolds parallel to everyday life, family concerns, and genuine emotions. The narrative techniques employed in these works are unique due to the seamless continuity of the story, focalization, narration, the real experience of the author and the viewer, and the temporal continuum that envelops both the artistic and real worlds.

In this way, a temporal-spatial immersive blend of the real and fictional, objective and emotional, reinterpreted and lived, is created. The paper offers a general typology of the narratives of war: war narrative chronicles, fictional cinematic narratives of war, and immersive narratives of war. One of the unique properties of these narratives is the parallel development of the war story taking place in the country and the stories of ordinary people living under occupation, under shelling, in danger, yet striving to maintain dignity, moral values, and the significance of genuine emotions.

These narratives of war, created exclusively by witnesses of military events in Ukraine, are based on real or reinterpreted life stories and maintain the truthfulness and objectivity of the depiction of the Russian-Ukrainian war.

Key words: *narratives of war, narrative techniques, immersion, narrative chronicles of war, fictional cinematic narratives of war, immersive narratives of war.*

Вступ. Сучасна наратологія продовжує стрімко розвиватись і досліджувати конструювання історій завдяки різним засобам, технікам та медіа. У фокусі унікальні властивості наративів у площині їх інтермедіальних трансформацій, візуальній силі впливу, поєднанні модусів, реалістичності і метафоричності (Alber & Fludernik, 2009; Bell, 2019; Elleström, 2019; Ryan, 2016). Наше дослідження базується на здобутках наратологів-класиків (Chatman, 1980) та наратологів, які розробили концепції мультимодальності та інтермедіальності художніх наративів (Elleström, 2019; Kress, 2012; Nørgaard, 2010), проте із зміною фокусу на сутність самої історії, що втілюється у аудіовізуальному та вербальному контенті. Наративи війни постають унікальним матеріалом, живими і динамічними історіями,

що імплементовані у різних медіа і жанрах, проте об'єднані спільними характеристиками (Белєхова & Цапів, 2023; Shevchenko, 2024: 9-10).

Наративи війни як історії, що фіксують аудіовізуально (кінонاراتиви), вербально (тексти різних жанрів), динамічно (відео-контент) та статично (фотофіксація) реальні події, які розгортаються в Україні з 2014 року, постають інструментом не лише для відображення окремого моменту історії країни, але й для аналізу минулих подій, передбачення майбутнього і усвідомлення теперішнього (пор. Chatman, 1980; Elleström, 2019; Kress, 2012). Час у наративах війни виконує подвійну функцію – стає тлом подій і основою унікальних наративних технік імерсії (Ryan, 2001) та наративної емпатії.

Наративи війни стали частиною життя українців з 2014 року з початком російсько-української війни. Свідки цієї війни документують свої рефлексії, спогади, переживання, реальні історії на папері, у фотографіях, аматорських і професійних відео та фільмах. Сучасні наукові конференції, круглі столи, літні школи, семінари, що проводяться у річищі досліджень з історії, лінгвістики, геополітики, все частіше фокусуються саме на війні, її впливі на глобальний світ і її відображенні на карті світу і концептуальному конструюванні його сприйняття.

Значний внесок у дослідження документування війни зробили і продовжують таку роботу академічні осередки університетів, наукових інститутів в Україні і за її межами. До прикладу, чималі здобутки має Херсонський державний університет, який створює унікальні наративи, що відображають хроніки подій, емоційні особисті переживання та історичні наукові розвідки, що мають на меті представити світові справжню історію війни, історію написану тими, хто пережив і переживає всі події особисто. Такими виданнями постають: «Чорний лебідь» в історії Херсонського державного університету, або хроніки релокованого вишу» (за редакцією Співаковський, О. В.; Омельчук, С. А.; Казакова, О.) (2022), «Херсонські есеї: жити, щоб перемагати» (упорядники Омельчук С.А. та Казакова О.Ю.) (2023), а також історичний дослідницький проект професора Черемісіна О.В., що має назву «Літопис цивільного спротиву Херсона у вимірах повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році» (2023). Всі видання доступні в репозитарії університету, а здобутки були представлені на всеукраїнській та міжнародній аренах (див. наприклад <https://pivdenukraine.com.ua/2023/03/30/upalati-lordiv-predstavniki-xdu-vzyali-uchast-uprijomi-do-richnici-iniciativi-yednannya/>).

Непересічні результати документування наративів війни, створення міжкультурних зав'язків, популяризації справжньої історії спротиву українців має Канадський інститут українських досліджень, що функціонує при університеті Альберти в Канаді. За його ініціативи проведено багато заходів, зокрема літні школи, які згуртовують дослідників війни в Україні з усього світу. Літній інститут «Свідчення війни в Україні», організований Канадським інститутом українських студій (Університет Альберти) і проведений у Кракові в червні 2023 року став як випробуванням, так і натхненням багатьох дослідників, зокрема і лінгвістів. Наукова школа дала можливість

спілкування та обміну думок з дослідниками та митцями, які намагаються передати війну через візуальні зображення та текстові історії. Разом вони виконують величезну роботу аби зафіксувати свідчення і зберегти цей болісний епізод української історії, який часто переплітається з їхніми власними життєвими історіями (Witnessing the War in Ukraine, 2023).

Наративи війни: дефініція і тлумачення. Наративи війни існують на перетині особистих свідчень, візуальної документації та кінематографічного оповідання, пропонує багатомірний погляд на людський досвід у часи військового конфлікту. У цьому дослідженні ми занурюємося у складнощі воєнних наративів, звертаючись до особистих свідчень, кінематографічних зображень і взаємодії між минулими подіями, сучасною реальністю та майбутніми прагненнями. У центрі наративів війни лежать свідчення тих, хто пережив конфлікт на власному досвіді.

Наративи війни – це історії про війну, які розповідаються її свідками або переказуються з перспективи цих свідків у контексті російсько-української війни.

Типологія кінонаративів війни. У нашому дослідженні виділяємо три типи кінонаративів війни:

1. Наративні хроніки війни – це аматорські відео, зняті свідками війни, які документують своє власне життя під час війни та/або окупації. Такі історії характеризуються закадровою нарацією, де оповідач, фокалізатор і головний герой об'єднані в одну особу. Наративи війни охоплюють певний період життя, де особисте/сімейне життя людей зображується на тлі військових подій. Прикладом таких кінохронік війни є документальний фільм «*Family secretly films life in russian-occupied Ukraine*» (2022), представлений на каналі *BBC News*, який зібрав близько 6 мільйонів переглядів і понад 16 тисяч коментарів. Автором і наратором історії є журналіст Дмитро Багненко, який створював свою історію і документував її на камеру, під час окупації Херсона і Херсонщини у 2022 році. Війна розгортається за вікном маленької скромної квартири Дмитра, в якій він живе разом з дружиною і донькою Ксюшею. Особливий фокус зроблено саме на почуття дитини, яка ховається під столом і лякається шуму від обстрілів. Загалом, життя Дмитра є типовою історією багатьох родин, що опинились у пастці окупованого міста і які з усіх сил чинили спротив і намагались вижити у надскладних умовах.

Історія Дмитра починається зі слів: *My name is Dmytro Bahnenko, I am a local Journalist. I've lived in Kherson, Ukraine, all my life and now my city is under russian occupation. I started a film to record the history as it happens. I have a partner Lidia, and our five-year old daughter Ksiusha. This is our **family story*** (див. рис 1).

Рис. 1. Епізод з наративних хронік «*Family secretly films life in Russian occupied Ukraine*» (2022) (<https://www.youtube.com/watch?v=QSaxduOxogU>)

Епізоди з життя родини в окупації переплітаються з кадрами новин, на яких російська псевдовлада коментує окупацію в контексті дострокових планів росії на перебування у місті. Особливу емоційність формують кадри вибухів, російських військових, які вільно крокують містом, військові машини, які наче розчиняються на дорогах із цивільними авто і колись мирним життям. У кінохроніках тривалістю 16 хвилин втілено історію родини Дмитра під час окупації. У кінонаративі паралельно розгортаються дві історії – війна і окупація міста та життя родини, що намагається втриматись і вижити.

2. Художні кінонаративи про російсько-українську війну: такі фільми розкривають типові й досить реалістичні історії людей, які жили або досі живуть під окупацією на Донбасі. Художні фільми ґрунтуються на реальних подіях та презентовані крізь призму режисера. Такі наративи характеризуються художнім переосмисленням, метафоричністю та алегоричністю нарації. Людські характери, недоліки, конфлікти, жадібність, жорстокість втілені завдяки технікам створення персонажів, які розкриваються у критичних моментах життя під час війни, у моментах, коли загострюються почуття і постає моральний вибір. Наприклад, у фільмі «**Погані дороги**» Наталії Ворожбит, розповідається п'ять паралельних історій про життя під окупацією, серед яких історія про російського солдата, який приносить і намагається звалтувати молоду українку; українських військових, які розмов-

ляють у машині, що перевозить тіло їхнього загиблого друга; алегорична історія про збиту на дорозі курку тощо. Кінонаратив є художнім переосмисленням і власним баченням режисерки, він відображає те, на що життя перетворилось під час тривалої окупації міста (Vorozhbyt, 2020).

3. Імерсивні наративи війни: до цього типу належать професійні документальні фільми, які розповідають історії «зсередини» війни, показуючи життя та смерть на фронті. Такі фільми демонструють силу людського духу, гідність, сімейні цінності та бажання жити. Імерсивними наративами війни постають наративи з множинною фокалізацією, у яких репрезентовано історію реальних людей крізь призму них самих, а також зовнішнього фокалізатора, яким постає режисер.

Кінонаратив «**Земля блакитна, ніби апельсин**» режисерки Ірини Цілик розповідає реальну історію сім'ї, яка живе в «червоній зоні» (на лінії фронту) війни, що розпочалася в Україні у 2014 році. Фільм занурює глядачів у петлю часу, де минуле, сучасне та майбутнє переплітаються, розмиваючи межі між фактом і вигадкою (Цілик, 2020).

Кінонаратив охоплює три часові виміри:

1. Триваючу війну в Україні з 2014 року, яка є реальним контекстом подій.
2. Історію сім'ї у цій війні, наповнену любов'ю, майбутніми планами та справжніми сімейними цінностями.
3. Поточний момент, коли глядач дивиться фільм і переживає ті самі емоції, схвилювання від подій, оскільки знаходиться у відносно такій самій ситуації, коли навкруги війна.

Наративи війни постають засобом рефлексії травми. Вони демонструють силу творчості та оповіді як засобу подолання травми. Сім'я вирішує зняти фільм про свій досвід, що слугує як формою терапії, так і способом відновлення контролю в умовах складних обставин.

Дослідження наративів війни зосереджується на наративній техніці рефлексії травми, художній емпатичній комунікації між кінематографічними персонажами і реальними глядачами, а також на техніці ефекту часової петлі, яка стирає межі між вигадкою і реальністю. Такі наративні техніки є вплетеними у самі історії війни, оскільки мають неперервний зв'язок із тими, хто їх сприймає.

У кінонаративах відображення травматичного досвіду відбувається через поєднання крупного плану персонажів та їх оточення,

що швидко зосереджуються на їх обличчях, акцентуючи увагу на їхній міміці, рухах і жестах. Епізоди, що відбуваються в будинку сім'ї, є сповільненими, з теплим світлом, які зосереджені на родинній рутині – приготуванні їжі, спілкуванні, обговоренні планів. Натомість сцени зовні є динамічними, тяжіють до холодного освітлення або ж відбуваються у суцільній темряві, оскільки відображають епізоди війни, моменти, коли родина ховається від обстрілів у підвалі.

Кінонарративи війни мають унікальну властивість відображати історії людей, які живуть на лінії зіткнення, в окупації, під обстрілами як щось звичне, типове й неминуче, що нерозривно існує поряд із почуттями та мріями про майбутнє.

Реципієнтам, які дивляться кінонарративи війни, не потрібно занурюватися у сюжетний світ, адже від самого початку вони є частиною світу, у якому триває війна. Глядачі, яким пощастило не мати досвід життя в окупації або постійними обстрілами, можуть відчувати глибоку емпатію, спостерігаючи за подіями, проте між ними й екраном залишається емоційна прірва, оскільки вони не мали подібних епізодів у власному житті. Ті ж, хто пережив усі стадії відчаю під час окупації та небезпеки російсько-української війни, відчувають зовсім інший рівень імерсивності (занурення). У такий спосіб реалізується нарративна техніка імерсивного занурення і стирання кордонів між художнім і реальним, між екраном і аудиторією, що знаходиться перед ним.

Наративні техніки імерсивного занурення у кінонарративах війни реалізуються через створення спільного часово-просторового світу персонажів і подій на екрані з глядачами і подіями у реальному житті. У такий спосіб створюється психоемоційне залучення, яке сприяє цілком новому рівню занурення, де зв'язок між реальним і кінематографічним світом стає надзвичайно особистим. Кінонарративи війни змінюють природу сюжетного занурення, і межа між фільмом та глядачем майже зникає. Відбувається унікальний ефект: не глядач занурюється у наратив, а сам наратив проникає у життя глядача, адже це, по суті, і є його реальне життя. Особливий досвід занурення полягає в тому, що глядач реально відчуває емоційний резонанс від подій, які відображає екран.

Висновки. Наративи війни характеризуються особливою емоційністю та імерсивністю, що створюється завдяки наративним технікам поєднання часово-просторового

світу реального і переосмисленого. У таких наративах автор, наратор і читач/глядач володіють досвідом війни і мають особисті історії, пов'язані з війною, життям в окупації, існуванням під кулями і ракетними атаками. Наративи війни, створені її свідками, формують важливий простір, що протидіє фейковим наративам агресора, а створює натомість об'єктивний рефлексивний світ тих, хто має реальний досвід війни. Особлива нарація і фокалізація у таких наративах формують їх імерсивність та емпатію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белєхова Л.І., Цапів А.О. Поетика наративу війни у ліриці Ліни Костенко. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація»*, 2023. № 2, С. 5-12.
2. Херсонські есеї: жити, щоб перемагати :збірка есеїв / упорядн. С. Омельчук, О. Козакова. Херсон - Івано-Франківськ, 2023. 184 с.
3. Черемісін, О. В. Літопис цивільного спротиву Херсона у вимірах повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році / упоряд. О. В. Черемісін. Суми: Університетська книга, 2023. 482 с. (<https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/19058>)
4. «Чорний лебідь» в історії Херсонського державного університету, або Хроніки релокованого вишу (2022). Хроніки. Частина 3 / головн. ред. О. В. Співаковський.- Херсон ; Івано-Франківськ : ХДУ, 2023. – 224 с.
5. Alber J., & Fludernik M.. Mediacy and narrative mediation. In P. Hühn, J. Pier, W. Schmid, & J. Schönert (Eds.), *Handbook of Narratology*. Berlin and New York: Walter de Gruyter, 2009. P. 174-190.
6. Bell A. Possible worlds theory and contemporary narratology. In A. Bell, & M.-L. Ryan (Eds.), *Digital Fictionality: Possible Worlds Theory, Ontology, and Hyperlinks*. Lincoln & London: University of Nebraska Press, 2019. P. 249-272.
7. Chatman S. Story and discourse: Narrative structure in fiction and film. Ithaca and London: Cornell University Press, 1980. 288 с.
8. Elleström L. Transmedial narration. Narratives and stories indifferent media. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2019. 152 с.
9. Family secretly film life in Russian-occupied Ukraine - BBC News. Електронний ресурс <https://www.youtube.com/watch?v=QSaxduOxogU> (дата звернення 01.08.2024)
10. Kress G. Multimodal discourse analysis. In J. P. Gee, & M. Handford (Eds.), *The Routledge handbook of discourse analysis*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2012. P. 35-50.
11. Nørgaard, N. New perspectives on narrative and multimodality. In R. Page (Ed.), *Multimodality and the literary text: Making sense of Safran Foer's 'Extremely loud and incredibly close'*. New York, London: Routledge Taylor & Francis Group. 2010. С. 115-126.
12. Ryan M.-L. Narrative a virtual reality: Immersion and interactivity in literature and electronic media. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 2001. 422 с.

13. Ryan M.-L. Transmedia narratology and transmedia storytelling. *Artnodes: e-journal on art, science and technology*, 18. <https://doi.org/10.7238/a.v0i18.3049>. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/312259787_Transmedia_narratology_and_transmedia_storytelling (дата звернення 01.08.2024).
 14. Shevchenko I.S. (Ed.). *Multimodality and transmediality: Interdisciplinary studies: The Second International Conference, 19-20 April 2024*. Kharkiv, Ukraine: V.N. Karazin Kharkiv National University, 2024. 98 с.
 15. Tsilyk, I. (Director) *The Earth is Blue as an Orange* [Film]. Albatros Comunicos Moonmakers, 2020. Retrieved from: <https://www.imdb.com/title/tt11394290/> (дата звернення 01.08.2024).
 16. Vorozhbit N. *Bad Roads*, 2020. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=Ai_gNmir8qc (дата звернення 01.08.2024).
 17. *Witnessing the War in Ukraine: Vectors of Reflection, Practices of Documentation*, 2023. Retrieved from: <https://ksu24.kspu.edu/s/GDHni> (дата звернення 01.08.2024).
- REFERENCES:**
18. Belehova L. & Tsapiv A. (2023). Poetyka naratyvu viiny v lirytsi Liny Kostenko [Poetics of the narratives of war in the Lina Kostenko poetry] *Naukovui Visnyk KSU. Series Germanic Studies and Intercultural Communication*, 2023. № 2, С. 5-12.
 19. Hersonski esei: zhyty schob peremagaty [Kherson Essays: We live to win] / ed. S. Omelchuk, O. Kazakova. Kherson – Ivano-Frankivsk, 2023. 184 p.
 20. Cheremysin O. Litopys tsyvilnogo sprotyvu Khersona u vymirah povnomashtabnoi agresii rosii proty Ukrainy u 022 rotsi []/ Chronicle of Kherson's civil resistance in the dimensions of russia's full-scale aggression against Ukraine in 2022 / ed. O. V. Cheremisin. Sumy: University book., 2023. 482 с. (<https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/19058>)
 21. Chornyi lebid v istorii Khrsonskogo derxhavnogo universytetu abo Hroniky relokovanogo vyshu ["Black Swan" in the History of Kherson State University, or Chronicles of a Relocated University] (2022). *Chronicles. Part 3* / edited by O. V. Spivakovsky - Kherson; Ivano-Frankivsk: KSU.
 22. Alber, J., & Fludernik, M. (2009). Mediacy and narrative mediation. In P. Hühn, J. Pier, W. Schmid, & J. Schönert (Eds.), *Handbook of Narratology* (pp. 174-190). Berlin and New York: Walter de Gruyter.
 23. Bell, A. (2019). Possible worlds theory and contemporary narratology. In A. Bell, & M.-L. Ryan (Eds.), *Digital Fictionality: Possible Worlds Theory, Ontology, and Hyperlinks* (pp. 249-272). Lincoln & London: University of Nebraska Press.
 24. Chatman, S. (1980). *Story and discourse: Narrative structure in fiction and film*. Ithaca and London: Cornell University Press.
 25. Elleström, L. (2019). *Transmedial narration. Narratives and stories indifferent media*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
 26. *Family secretly film life in Russian-occupied Ukraine* - BBC News. Електронний ресурс <https://www.youtube.com/watch?v=QSaxduOxogU> (дата звернення 01.08.2024)
 27. Kress, G. (2012). Multimodal discourse analysis. In J. P. Gee, & M. Handford (Eds.), *The Routledge handbook of discourse analysis*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
 28. Nørgaard, N. (2010). New perspectives on narrative and multimodality. In R. Page (Ed.), *Multimodality and the literary text: Making sense of Safran Foer's 'Extremely loud and incredibly close'* (pp. 115–126). New York, London: Routledge Taylor & Francis Group.
 29. Ryan, M.-L. (2001). *Narrative a virtual reality: Immersion and interactivity in literature and electronic media*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
 30. Ryan, M.-L. (2016). Transmedia narratology and transmedia storytelling. *Artnodes: e-journal on art, science and technology*, 18. <https://doi.org/10.7238/a.v0i18.3049>. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/312259787_Transmedia_narratology_and_transmedia_storytelling
 31. Shevchenko, I.S. (Ed.). (2024). *Multimodality and transmediality: Interdisciplinary studies: The Second International Conference, 19-20 April 2024*. Kharkiv, Ukraine: V.N. Karazin Kharkiv National University.
 32. Tsilyk, I. (Director) (2020). *The Earth is Blue as an Orange* [Film]. Albatros Comunicos Moonmakers. Retrieved from: <https://www.imdb.com/title/tt11394290/>
 33. Vorozhbit N. (2020) *Bad Roads* Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=Ai_gNmir8qc
 34. *Witnessing the War in Ukraine: Vectors of Reflection, Practices of Documentation* (2023). Retrieved from: <https://ksu24.kspu.edu/s/GDHni>